

KLAUS CEZAR CERER

GENIJE

Prevod sa nemačkog
Jelena Pržulj

BEOGRAD
2021

Ukoliko želimo snažan, zdrav, srećan ljudski rod,
valjane temelje za to treba da postavimo
u obrazovanju tokom ranog detinjstva.

Boris Sajdis, 1919.

Ovako će Vaše dete postati genije

Kao prvi časopis svih vremena ovde ćemo svojim čitaocima predstaviti ingeniozni „Sajdisov metod“, koji decu prosečne inteligencije pretvara u izuzetno nadarenu. Ovaj metod već postiže zadivljujuće uspehe, a svi roditelji mogu da ga primene.

Zamislite da Vas neko upita: „Želite li da Vaše dete postane genije?“ A zatim Vam kaže: „Dobro, onda samo morate da postupite tako i tako. Možda će Vas to stajati nešto truda, ali u osnovi je sasvim jednostavno.“

Nije šala: Zaista postoji metod osmišljen upravo kako bi dete postalo genije. On ne zahteva naročito poznavanje psihologije ili akademsko znanje, a rezultati su sasvim izvesno impresivni.

Važno je samo strogo se pridržavati pravila.

Ovaj inovativni vaspitni metod započinje još od kolenke i do sada je dosledno primenjivan samo na jednom jedinom detetu. Usledio je jedinstven i verovatno rekordan uspeh.

Časopis Dis vik, 2. marta 1952.

PRVI DEO

1

Prvo što je Boris Sidis učinio nakon što je kročio na američko tlo, bilo je da prekine prijateljstvo sa svoja dva saputnika. Dva meseca života proveli su zajedno, noćima su, šibani kišom, lutali šumom između Radivilova i Brodija ne bi li se neopaženo dočepali Galicije, probili su se najpre do Lavova, pa odatle do Beča, vozom otputovali do Hamburga, kupili karte od Avra do Njujorka i tri nedelje proveli pod palubom kombinovanog parnog jedrenjaka SS Lesing. A sada su, u pola osam izjutra, iscrpljeni od napornog putovanja i umorni kao psi, Aleksej i Vladimir stajali na južnom kraju Menhetna sa kolosalnom, okruglom građevinom Kasl Garden¹ iza leđa, dvojica od dva miliona imigranata kojima je tokom proteklih decenija ovo bila kapija za Novi svet, i slušali kako ih Boris kori kao školarce.

Do sada je ćutao kako ne bi ugrozio cilj njihovog zajedničkog podviga, rekao im je. Ali sada, pošto je cilj ostvaren i bliži se čas rastanka, nema više razloga da se suzdržava. Uprkos poteškoćama koje ima sa levom nogom i povremenom gušenju, on se tokom celokupnog putovanja ni jedan jedini put nije požalio na nepovoljne uslove, za razliku od njih dvojice. Umesto da se, posle celodnevnog pešačenja, raduju što ih čeka krevet u jeftinom smeštaju, oni su se neprekidno samo žalili: na to kako okvir kreveta škripi, na vlagu na plafonu, na stenice u dušek. Umesto

¹ Kasl Garden (eng. Castle Garden), a danas Kasl Klinton, prvi imigracioni centar u Americi, gde je od 1855. do 1890. pristiglo više od osam miliona doseljenika (prim. prev.)

da budu zahvalni što nijedan dan nisu morali da gladuju, njima ono što bi dobili od seljaka nije bilo dovoljno dobro, već im je hleb bio isuviše tvrd, mleko isuviše ukislo, krompir isuviše truo. Umesto da se sa svakom vrstom što su dalje od Ukrajine osećaju slobodnije, oni su neprestano gundali, zbog žuljeva na tabanima, teškog prtljaga, vrućine, hladnoće, vlage, suvoće, u svemu bi našli razlog za nezadovoljstvo.

Jedno vreme se nadao da će barem na brodu prestati s tim. Ujedinjene snage vetra i motora hitro su ih prevezile preko okeana, i to uz pun pansion i takvu sigurnost i udobnost o kakvima su moreplovci iz ranijih era mogli samo da sanjaju. Ali naravno da je njima opet nešto smetalo: ustajali vazduh u kabinama, skućenost, mrak i dosada, koju su od jutra do sutra pokušavali da odagnaju kartaškim igrama, dakako bezuspešno, jer tako rđava razonoda ne prekraćuje dosadu nego je upravo stvara. Ali nemaju njih dvojica dovoljno tu gore da prepoznaju očigledno.

Boris se kucnu po čelu i sačeka trenutak kako bi im dao priliku da odgovore, ali budući da su oni samo tupo zurili u njega kao telad, nastavio je.

Odluku da svoj život u Americi započne bez njih doneo je maločas, prilikom ulaska u luku, dok je brod plovio pored ogromnog spomenika čiji su se obrisi u svitanje ocrtavali na nebu. Upečatljiv prizor, kako za njega tako i za druge putnike, koji su u tišini i puni poštovanja stajali na palubi. Jedino Vladimir nije imao pametnija posla nego da nagađa koliko li je ta grdosija koštala i da na osnovu toga donosi zaključke o bogatstvu koje ga čeka u Americi. Još gori bio je Aleksej, koji je u toj pojavi uspeo jedino da prepozna jedru, gorostasnu ženu u spavaćici i koji je na tu, i ovako krajnje neinteligentnu opasku nadovezao nekoliko neizrecivo bestidnih fantazija, koje Boris ni po koju cenu nije želeo da ponovi.

Impozantna statua, koja uz to uskoro treba da bude i otkrivena

– ovo neka bude i poslednja napomena pre nego što se konačno razidu – je takozvani Bartoldijev kip i predstavlja ništa manje do Slobodu, koja svetu donosi baklju prosvetljenja. Ta ga je svetlost dovela dovde i rešen je da ga ta svetlost vodi dok je živ, pa ma koliko drugi sledili zla iskušenja zlata ili telesnosti. On njima dvojici želi da nauče da razlikuju istinsku sreću od lažne i sada nema ništa više da im kaže do zbogom.

Boris energično zgrabi svoj kofer, demonstrativno se i sa punim zamahom okrenu u mestu i nestade iza nekakve velike italijanske porodice koja se, uzrujano vičući i mlatarajući rukama, svađala oko toga kako bi valjalo transportovati nemalu gomilu pletenih korpi i torbi oko koje su se bili okupili.

Nešto mu je zasmetalo u tom njegovom odlasku, činio mu se nedoslednim i nepotpunim. Nekoliko ulica dalje je pred drvenom barakom video bedan par sa petoro prljave dece – sudeći po riđeplavoj kosi, nezdravom bledilu kože i pohabanom lanenom vešu bili su Irci – i tada mu je sinulo. Spustio je preda njih teški putni kofer, oproštajni poklon od majke, i udaljio se onoliko brzo koliko mu je to dozvoljavala leva noga koju je oduvek malko vukao. Dok je porodica još uvek zbunjeno nagađala ko li je taj osobeni stranac i kakve su mu namere, vratio se, izvukao iz čarape svu gotovinu koju je posedovao, tačno četrdeset tri dolara, uglavio novčanice ispod ručke kofera i zamakao za prvi ugao, ovog puta definitivno.

U parku Bateri je Boris seo na klupu kraj obale i zagledao se u pravcu spomenika slobodi, čiji se bakar na jutarnjem suncu presijavao poput plamenog jezička. Predočio je sebi sopstveni položaj. Trezveno posmatrano, nije imao ništa. Sâm, bez sredstava i bez profesije, u tuđem gradu u tuđoj zemlji, gde ga niko neće dočekati, gde je upravo odbacio jedina dva poznanika, i čiji jezik ne poznaje. Govorio je samo ruski, ukrajinski, poljski, hebrejski i jidiš, uz to, doduše ne bez akcenta, mađarski, bugarski, nemački,

francuski i italijanski. Na češkom, rumunskom, holandskom, španskom, turskom, arapskom i jermenskom bio je u stanju prihvatljivo da se sporazumeva. Starogrčki i latinski je dabome umeo da čita. Na sanskitu bi nažalost morao značajno da poradi, dugo je bio prinuđen da ga zapostavlja. Ali dodira sa engleskim do sada još nije imao, ako se izuzme poneki Šekspirov i Miltonov citat, koji mu trenutno nisu bili od velike pomoći. No table na koje je do sada naišao su uprkos tome bile jednostavan izazov: Immigration, Passport Control, Bread & Coffee.²

Domovinu po svoj prilici nikada više neće videti, niti porodicu, niti bilo koga od prijatelja. Setio se da je u koferu imao uramljenu fotografiju roditelja i četvoro braće i sestara. Napravljena je pre njegovog odlaska, osobito za njega. Da li da se vrati i traži da mu barem nju daju? Ma nije ni važno. Sve je to nepotrebnii teret. Bolje da stavi tačku na prošlost.

Dopalo mu se što ne poseduje ništa više osim odela na sebi i onoga što ima u glavi. Dopalo mu se na sasvim praktičan način – neće više vucarati prtljag i neće više morati da se čuva lopova – a još više mu se dopalo kao ideja. Kao odrastao čovek nikada neće moći da dosegne idealno stanje, rajsku slobodu od svake predodređenosti kakvu imaju novorođenčad, ali ovo je barem bilo nalik tome.

Boris je zavukao ruku u džep od kaputa i na svoje iznenađenje pronašao nekoliko centi u kovanicama. Da, kusura od doručka koji je malopre kupio od nekog trgovca sa tezgom na imigracionoj stanici. Nekoliko puta je prozveckao novčićima u ruci pre nego što ih je zavitlao u vodu.

Zatvorio je oči, preispitao se i shvatio da je srećan. Osećanje je bilo toliko jasno i čisto da je pomislio da to mora da je samoobmana. Po drugi put je oslušnuo sebe, nešto duže i dublje, ali nije uspeo da pronađe ništa do nepomućenog mira, radosnog

² Imigracija, pasoška kontrola, hleb i kafa. (prim. prev.)

optimizma i neutoljive gladi za životom. Da, nije imao ništa. Ali to ništa nije nikakav crni ponor, već prazno platno na kom će naslikati sliku svog života, po sopstvenom nacrtu. Šta li je sloboda ako ne to? Ponovo je pogledao ka spomeniku. Da li gospa Sloboda zaista diže baklju u visine? Posmatrano odavde, mogao bi to biti i kist.

Bio je utorak, 5. oktobar 1886. godine. Boris Sidis odluči da će taj datum ubuduće smatrati svojim rođendanom.

Bez odlaganja obratio se prvom prolazniku u parku: Tek je pristigao u grad i traži zaposlenje, bilo kakvo, ma šta, ma gde. Ponavljao je tu svoju molbu na različitim jezicima, sve dok se onaj drugi nije okrenuo i otišao sa izrazom žaljenja. Ni sa sledećim i onim posle njega nije mu uspelo da se sporazume.

Tek je četvrti, jedno namrgođeno stvorenje sa krezubom vilicom i čekinjastom bradom, razumeo šta Boris želi. Da li mu on izgleda kao neko ko tek tako deli posao šakom i kapom, prorežao je na nemačkom i pokazao na isflekano, izlizano odelo koje mu je landaralo oko suvonjavih udova. Ne, nema on posao da mu dâ, i sam ga traži i to već nedeljama, kao i svaki treći na ovom prokletom, poganom ostrvu. Ako do večeras ništa ne pronađe, onda će se, tako mu boga, evo odavde sa ovog mesta baciti u vodu i do poslednjeg daha će proklinjati to vraško novinsko piskaralo koje mu je u uho usadilo laž da ga u Americi čeka bolji život nego kod kuće u Palatinatu.³

Drugi jedan, u šarenoj, vezenoj košulji kakvu nose bugarski seljaci, posmatrao je Borisa vernim pogledom iz upalih očiju i prošaputao tako promuklo i tiho, da ga je ovaj jedva razumeo: „Žao mi je, brate. Želim ti sve najbolje, više od toga ne mogu da učinim za tebe. Ni sâm nemam ništa, inače bih podelio sa tobom. Kad smo kod toga: Da nemaš možda parčence hleba da mi prepustiš, brate?

³ Palatinat (nem. Pfalz), regija u jugozapadnoj Nemačkoj. (prim. prev.)

Ne zameri! Bog te blagoslovio, bog te blagoslovio!“

Boris uzvratu kao da je božji blagoslov trenutno manje–više poslednje što bi mu koristilo. Ko se u to uzda, taj ne treba da se čudi što nema ni za hleba. A zatim se vratio na svoju klupu u parku, kako bi na miru razmislio o tome šta će dalje.

Na klupi je već sedeo gospodin u gradskom kaputu sa pelerinom boje cimeta preko tamnoplavog fraka. Štap za šetnju mu je bio ukrašen ručkom od slonovače u obliku guščije glave. Časkao je na francuskom sa ženom koja je u svojim krhkim, belim rukama uredno vrtela otvoreni kišobrančić sa karnerima boje kajsije, iako nije bilo potrebe da se zaštiti bilo od kiše ili od sunca. Kada je Boris seo pored njih, pomerila se do krajnje ivice klupe ne bi li napravila što je moguće veće odstojanje od njega.

„Zaista je dégoûtant⁴ kako se ova rulja širi“, rekao je gospodin. „Kada bi barem ostali na Donjem Ist Sajdu, gde im je i mesto“ – pokazao je neodređeno u pravcu u kom se očigledno prostirao Donji Ist Sajd – „ništa ne bih rekao. Ali svakog bogovetnog dana pristižu novi brodovi, sa kojih se iskrcava samo još više te necivilizovane canaille⁵ iz Istočne Evrope – zar je onda ikakvo iznenađenje što ih sad već ima i u Dauntaunu? C'est vraiment une honte, n'est pas, ma chère?“⁶

„Henri, je t'en prie! Prends garde!“⁷ Žena ga je munula laktom.

„Šta, zašto? Zbog ovog ovde ruskog tikvana sa sela? Ne misliš valjda stvarno da taj razume i jednu jedinu reč od ovoga što pričamo!“

Borisova spoljašnjost zaista nije ulivala veliko poverenje. Bio je sitnije građe, ali mu je u dubokim očima pod crnim, žbunastim obrvama nalik na poprečnu gredu, buktao plamen od kog bi se

⁴ Franc. gnusno (prim. prev.)

⁵ Franc. svetina (prim. prev.)

⁶ Franc. To je zaista sramota, zar ne, draga moja? (prim. prev.)

⁷ Franc. Anri, molim te! Vodi računa! (prim. prev.)

čovjek uplašio. Njegovi golemi brkovi, još jedna crna, poprečna greda, teško da bi se još mogli prepoznati kao takvi, koliko su mu guste i duge čekinje bujale na obrazima, bradi i vratu. Odelo mu se, u osnovi, sastojalo od nekada bele a sada prljave lanene košulje, od prsluka koji se parao na šavovima, od pantalona od grubog platna povezanih oko struka učkurom od konoplje i od glomaznih, crnih radničkih cokula. Još i najbolji komad odeće mu je bio kaput, vuneni ogrtač dugačak skoro do poda.

Ustao je sa svog mesta, skinuo niski, filcani šešir, naklonio se i rekao na besprekornom francuskom, iako ne sasvim bez akcenta: „Monsier, je vous sús des plus obligé, car c’est gráce à vous que j’ai appris quelle est la place d’une racaille telle que moi.“⁸

Zatim je pljunuo gospodinu pred noge i odlučno se, sve vukući malko levu nogu, zaputio u pravcu u kom je pretpostavljao da se nalazi Donji Ist Sajd.

Zabacivši glavu, divio se nizu kuća koje su u svakoj ulici postajale sve više i više. Brojao je po šest, sedam, katkad čak i osam spratova. Na ulicama je postajalo sve skućenije i sve veća gužva, iako nije bio vašar, a izgleda ni pijačni dan. Činilo se da je bučni, šareni metež ovde posve svakodneвно stanje. Na neko vreme je zaboravio zašto je došao i nogu pred nogu je pratio bujicu ljudi, poput lista koji pluta niz potok. Po prvi put u životu video je električno osvetljenje i tramvaje, video je ananas i kokosov orah, video crnce i Kineze.

Poletno raspoloženje, koje su mu svi ovi novi utisci nametali, naglo je prekinuto kada je jedan krupan čovek sa vešto ufitiljenom bradom i u stranoj nošnji, uz to neprestano psujući na nekakvom nerazumljivom jeziku punom diftonga, neobazrivo izašao sa kapije na ulicu, sudario se sa Borisom, zajedno sa njim u neželjenom zagrljaju završio u prljavštini na ulici i pritom sve vreme i dalje

⁸ Franc. Gospodine, ja sam Vam najdublje zahvalan što sam Vašom ljubaznošću naučio gde je mesto jednom probisvetu poput mene. (prim. prev.)

psovao: „A da gle'aš ku' ćeš, evo ja gle'am, vi ar lusing for verkers, tuj piše, pa sve reču, auer vejdz iz fajv dolara za nedelju, i onda ja njim da rečem, luđaci da suj, mo's sâm poso taj si tvoj tak'i d' ra'iš, jok ja, o'so, i sa's mi ti tuj tikvan d' izlećeš.“

Bez ijednog trena pauze u toj bujici reči, čovek se pridiže, na brzinu obrisa ruke o kratke kožne pantalone i udalji se teškim topotom i uz grdnje.

Boris pak, jer je taman toliko uspeo da razazna iz tog izliva, uđe na kapiju, da bi svega minut kasnije već sedeo pred šefom kancelarije po imenu Hlavka, rodnom iz bohemskog kraja, pred kim je mogao da pokaže svoje znanje češkog. Još dva minuta kasnije već je imao zaposlenje.

„Ime?“

„Sidis, Boris.“

„Mesto rođenja?“

„Berdičiv, Ukrajina.“

„Godine?“

„Osamnaest. Zapravo devetnaest iduće nedelje.“

„Adresa?“

„Pa, tek sam jutros...“

„U redu je. Bolesti?“

„Nemam. U stvari, imam povremeno tegobe zbog astme. I noga...“

„Mislio sam na zarazne bolesti.“

„To ne.“

„Plata iznosi pet dolara nedeljno. Znam da nije mnogo, ali...“

„Prihvatam.“

„Obuka sutra tačno u pet i petnaest u proizvodnom pogonu. Posao počinje u pet i trideset, pauza za ručak je od jedanaest do jedanaest i trideset, redovno radno vreme do devetnaest i trideset. Pitanja?“

„Ne, sve je u redu. Zapravo... Da... Možda, ukoliko je moguće,

neki mali avans... Stvar je naime takva da..."

Gospodin Hlavka tiho uzdahnu. Još jedan od izgladnelih. Izvadio je dolar iz kutije s novcem i vrhovima prstiju kao zalog preuzeo Borisov kaput, iz kog se širio miris sveže konjske balege.

Kada se ponovo našao na ulici, u košulji i prsluku, Borisu sinu da nije bilo nijedne reči o tome koji će posao obavljati. Nije čak znao ni u kakvom se preduzeću zaposlio niti šta se tu proizvodi. Tabla na ulazu nije pružala ikakve smernice: Harold F. Vajs, preduzetnik. No dobro, saznaće kada za to dođe vreme. Sada je najpre valjalo pronaći smeštaj.

I taj je zadatak brzo rešio. Saznao je da treba da traži Tenement House⁹, a toga je ovde bilo koliko mu volja. Odabrao je prvi na koji je naišao i kroz dva dvorišta sledio domara, kog je mučio kašalj, popeo se sa njim sve do četvrtog sprata uz protivpožarne merdevine, pričvršćene na fasadi neugledne zadnje kuće od sirove opeke, da bi kroz goli, neosvetljeni hodnik dospeo do sobe od najviše četiri koraka dužine i širine.

Uz svaki zid stajao je po metalni krevet lakiran u belo, opremljen sa po jednom vrećom slame i jednim vunenim prekrivačem punim rupa. Dijagonalno po plafonu sobe bili su razapeti konopci na kojima je visio poneki bedni odevni predmet. Sredinu prostorije ispunjavao je klimavi stočić. Na njemu i ispod njega stajale su i ležale prazne boce. Sa plafona se klatila zarđala petrolejska lampica. Prozora nije bilo, samo se iznad vrata nalazilo jedno okno za ventilaciju. Tri su kreveta bila zauzeta, što se dalo prepoznati po tome što je ispod njih bila spremljena sitna svojina. Četvrti je još bio slobodan.

Boris zadovoljno klimnu glavom. Cenu od deset centi za noć, koju mu je domar pokazao raširenih prstiju obe ruke, prihvatio je ponovnim klimanjem glave, ni ne pokušavajući da pregovara

⁹ Radnički dom u industrijskim četvrtima. (prim. prev.)

o njenom spuštanju. Da kuća u prizemlju ima zahod i kupatilo sa tekućom vodom, koje su stanari mogli slobodno da koriste, prijatno ga je iznenadilo.

U nekoj taverni je za tri centa pojeo tanjir čorbe od kupusa sa hlebom, a nakon toga malo protegao noge. No kako je bio pao mrak i zahladnelo, ubrzo se vratio u sobu.

U međuvremenu su i njegovi cimeri stigli: Leo, Miša i Natan iz Šitomira. Radovalo ih je da upoznaju zemljaka, tim pre što im je pružao priželjkivan povod za evociranje uspomena. Tako im se već učini da pred sobom vide polja kukuruza kako se njišu i da na jeziku osećaju ukus piroški, boršča i okroške¹⁰. Najbolju okrošku na celom svetu pravi Olga Sikorska iz Šumska, reče Natan gurmanski, paleći jeftinu cigaretu. Da Boris nije slučajno nekad jeo kod nje?

Ne, nije, ni slučajno ni namerno, odgovori Boris, i sva je prilika da će i ubuduće morati da se odrekne tog užitka. Ali zato sada živi u Americi, zemlji koja sve koji su morali da pobegnu sa starog, ispošćenog tla svoje domovine obasjava suncem, zemlji koja sve napaćene ovog sveta, bilo da su beli, žuti ili crni, prima pod svoje skute i pravi od njih slobodne i jednake ljude. A on to smatra, dopustićete, vrednijim od svake okroške.

„Ti si mi neki pametnjaković“, reče Miša. „Polu dana kako je stigao, a već stručnjak za Ameriku. Kad smo kod toga: Sunce nisam video ima pet godina. Uvek samo radionica, ta govijiva radionica. Jednog dana ima da crknem u toj radionici, možda sutra, možda iduće godine, možda za trideset godina, nije ni bitno, nikog to ne zanima. I znaš šta? Ne zanima ni mene. Tako je to, ovaj grad proždire ljude. Stotine hiljada, šta ja znam, milione je već progutao i svaro i izasrao, šta ima veze da li je jedan manje ili više. Tebe tek što je zgrabio u ta svoja nezajažljiva usta, i samo čekaj, videćeš kako će brzo da zagriže. Tako lepo, mlado meso poput tvog najviše

¹⁰ Vrsta čorbe, jede se hladna. (prim. prev.)

voli da ždere, nikad mu ga nije dosta.“

Miša poče da mljacka, raširi obe ruke kao ogromni, razjapljeni ponor i krenu tako na Borisa kao da će ga ščepati. Boris uzmače sve do zida i poče se raspitivati da li je Miša možda pio alkohol, jer mu se sve tako čini.

„Pili alkohol, mi?“, odgovori Natan. „Odakle ti ta ideja? Ne, nismo pili. I kako bismo, ona brlja za dva centa ni ne može da se pije. Ona od pet centi može da se pije. Ali nema da se plati. U Šitomiru smo svake jeseni pekli svoju rakiju, od krušaka i jabuka mog zeta iz Kodnje. Po deset ovakvih“ – pokazuje rukama obris – „buteljki svake godine. Pet smo prodavali, pet mi popili. Eh, ne smem ni da pomislim na to.“

„Nije to dobro“, reče Boris ozbiljno. „Želim da vas posavetujem da obavezno budete umereniji u piću, najbolje da sasvim prestanete. Alkohol ubija razum. A ko ubija svoj razum, ubija i sebe. I kad smo već kod toga: Smatram da bi bilo bolje i da ne pušite, barem ne ovde u sobi. Moja pluća nažalost nisu baš najbolje, a vazduh je i ovako loš. Što je bolji vazduh, to je i san zdraviji.“

„Hvala lepo za pouku“, reče Leo, koji je već ležao u krevetu, pokriven i okrenut prema zidu. „Za uzvrat bih i ja tebe nešto posavetovao.“

„Šta to?“

„Eto, da začepiš tu gubicu.“

„Ali samo sam vam dao dobar savet kako da poboljšate život.“

„A ja tebi dajem dobar savet da začepiš.“ Leo se uspravi: „Slušaj me. Ja sam danas četrnaest sati istovarivao džakove cementa. Isto tako i juče, i ne znam ni sâm koliko još dana pre toga. Znaš li ti kakav je to osećaj? Možda uskoro saznaš. E, tad ćeš saznati i da ti s vremena na vreme i te kako treba rakije. Da ti s vremena na vreme i te kako treba cigareta. Da ti s vremena na vreme, kada imaš dovoljno novca i kada nisi previše umoran za tako nešto, i

te kako treba kurva. Da ti zapravo sve i te kako treba. Jedino da ti se nacрта tako neki mali profesor koji ni o čemu nema blage veze, a dođe kod tebe u sobu i nezvan ti drži predavanje o tome kakva je Amerika i kako da poboljšaš život – e to nikom živom ne treba. Eto tako, a sad gasi svetlo i tišina.“

„Amin“, reče Natan, a Miša će: „Mudro zboriš, majstore“, a Boris će na to: „Ali...“, a Leo će: „Tišina“, pa ustade i ugasi petrolejku.

Kada se Boris probudio, ova trojica su još spavali. Nije znao koliko je sati, ali je imao osećaj da se uspavao. Pažljivo je, na vrhovima prstiju i ispruženih ruku, napipao put da izađe iz sobe, pa zatim kroz hodnik i niz protivpožarne merdevine sve do mračne, puste ulice, gde takođe nije pronašao nikakvu naznaku o tom koliko je sati. Na svakoj bi raskrsnici krenuo ili levo ili desno ili pravo, sve dok sasvim nije izgubio orijentaciju. Uznemirio se. Posao je sasvim sigurno izgubio, dobio otkaz još pre prvog radnog dana. Hoće li mu barem vratiti kaput? Nije doduše bio naročito topao, ali pred vlažnom, jutarnjom hladnoćom, koja se od mora probijala kroz ulice i zavukla mu se čak u rukave, bi mu sada svaka zaštita dobro došla.

Napokon je dospeo u kraj gde je već bilo ljudi na ulici, odnosno gde ih je još bilo, jer bio je onaj čas kada se stari dan rukuje sa novim. Prodavačice su vukle rasklimana kolica po pločniku i postavljale tezge, pekari su ubacivali cepanice u peći, dok su se zadocneli pijanci, uz buku i pesmu, teturali kućama iz birtija. Za jednom malom tezgom, gde se tokom cele noći prodavala kafa za jedan cent, saznao je tačno vreme: tri sata i četrdeset dva minuta. Prekasno da se vrati i još odspava, a prerano da već krene na posao. Iz ulubljene, emajlirane šolje popio je mlaku, nezaslađenu i prilično gorku kafu, za susednom tezgom kupio komad hleba i tvrdo kuvano jaje za doručak, popio još jednu šolju kafe i još uvek imao i više nego dovoljno vremena da potraži fabriku. Čekao je

pred gvozdenom kapijom dok nije došao portir i otključao.

Zgrada fabrike nije izgledala mnogo drugačije od radničkog doma u kom je stanovao. Ni ovde se, kao ni tamo, po jednostavnoj, uskoj uličnoj fasadi nije dalo naslutiti koliko je kompleks zapravo prostran, koliko duboko prodire u zadnje dvorište i da u svom sklopu ima i nekoliko uskih svetlarnika. I ovde se, kao i tamo, po arhitekturi poznavalo koliko košta zemljište na ovakvom mestu. Nije bilo nikakvog nepotrebno protraćenog prostora poput foajea ili prostranog stepeništa, za površine na otvorenom i dvorišta nije utrošena niti jedna kvadratna stopa više nego što je bilo nužno: pedantni tlocrt šest puta naređan jedan na drugi. Rezultat je bilo gusto tkanje od zagušljivih prostorija, do kojih je, naročito na nižim spratovima, čak i u podne dopiralo tek rasuto, sumračno svetlo i gde je zbog toga tokom celog dana bilo potrebno veštačko osvetljenje.

Predradnik, poreklom iz Gdnjaska i po imenu Jozef, na poljskom je objasnio Borisu postrojenje, a ceo postupak bio je okončan tako što mu je nekoliko puta pokazao prstom: tamo su kovačnica i bravarska radionica, tamo su stolarska radionica i strug, tu se proizvode pojedinačni delovi, gore u proizvodnji se skapaju, i onda se roba šalje pozadi u skladište.

Zatim je odveo Borisa u prostoriju na trećem spratu, rekao mu da sedne na hoklicu za radioničkim stolom i pokazao mu šta treba da radi. Namestio je drvenu dršku u stegu, postavio na nju glavu čekića i jednim jedinim, silovitim udarcem malja uglavio kočić tako duboko u drvo da su glava i drška tačno na pravom mestu bile nerazdvojno spojene. Zatim je tek napravljeni čekić stavio u praznu kutiju i pružio Borisu malj: sad ti.

Jozef je mnogo puta doživeo da početniku i posve jednostavan zadatak ne polazi odmah za rukom. Ali da neko nikako nije u stanju da se izbori sa njim, to ne bi pomislilo. Boris je zaglavio prst u stezi, nije znao kako da drži malj, a po nezgrapnom načinu

na koji ga je slabašno ispustio na kočić dalo se zaključiti da još nikada u životu nije u rukama imao bilo kakav alat. Jozef ga, u znak ohrabrenje, lupi svojom radničkom šapom po ramenu tako da Boris ustuknu, a zatim primeti da se čovek u svemu izvešti vežbom i nestade kako bi negde drugde obučavao nekog drugog novajliju.

Naredne sate Boris je proveo sâm sa sobom, radeći svoj posao i sa četiri starija čoveka koji su za ostalim radnim stanicama u prostoriji obavljali svoje poslove. Izgleda da već dugo rade tu, toliko dugo da su se iz živih bića u potpunosti pretvorili u sredstva za proizvodnju. Koža im je bila svetlosiva kao boja na zidovima. Svoj su posao obavljali ravnomerno poput mašina, bez vidljivog napora, ali i bez vidljive radosti u tome što rade. Govorili su samo engleski, i to ni reči više nego što bi bilo nužno. Kada bi Boris uz psovke poskočio jer se udario po palcu, a to se desilo više nego jednom, ne bi ni pogledali u njegovom pravcu. Kada im se, jer je tako bilo najjednostavnije, pridružio na pauzi za ručak, završio je u obližnjoj narodnoj kuhinji, gde je pojeo brašnastu čorbu od graška koja ga je više nadimala negoli zasitila.

Kada se vratio u fabriku, Jozef ga je odveo u stranu. Pregledao je kutije i mora mu reći kako je ne samo najsporiji radnik kog je ikada video, nego i najlošiji. U njegovoj se kutiji našao jedan jedini primerak koji bi se mogao prodati, i to onaj koji je on sâm, Jozef, tog jutra sastavio. On je zapravo u obavezi da nesposobnom osoblju smesta dâ otkaz, ali svako zaslužuje drugu priliku. Možda će Boris barem kao nosač umeti bolje da se pokaže.

Ostatak dana Boris je vucarao kutije. Neke, one pune teških pojedinačnih delova, trebalo je iz radionica odneti u proizvodnju, druge, pune novog alata, nosile su se u skladište, a treće su sadržavale otpatke koji su se spaljivali u pećima. Kada je sirena napokon spasila Borisa i označila kraj radnog vremena, bolela ga je svaka koska u telu i hramao je kao kljuse za vuču zrelo za

klanicu. Bio je isuviše premoren da bi jeo, a isuviše gladan da spava. Napola izbezumljen, negde je sasuo u sebe tanjir ječmene kaše. Zatim se doteturio do svoje sobe, stropoštao se na krevet i zaspao u sekundi.

Njegovi cimeri, koji su uz halabuku upali u sobu, svaki sa po flašom piva u jednoj i po cigaretom u drugoj ruci, trgli su ga iz dubokog sna.

„Šta ja to vidim? Zar je to naš mladi prijatelj u cipelama legao u krevet! Da nije kojim slučajem“ – Leo dramatično spusti glas kao da će izgovoriti nešto nečuveno – „pio alkohol?“

„To ne bi valjalo, o, pa to nikako ne bi valjalo.“ Natan je s pritvornom zabrinutošću odmahivao glavom, podigao je kažiprst i, s osrednjim glumačkim darom imitirajući kakvog starijeg lekara, držao Borisu slovo: „Alkohol naime nikako nije zdrav, to morate da znate. Izričito vam savetujem da se ostavite toga.“

„Ta pustite ga.“ Poput majke koja brani svoje dete, Miša nastavi tanušnim glasom: „Radio je danas ceo dan i sad je taaako umoran. Ta nije on naviknut na to, duša mala.“

Izuo je Borisu cipele, pažljivo ga ušuškao, nežno ga pomilovao po kosi i poljubio ga u čelo za laku noć. Sva trojica su, kličući, flašama nazdravljali za svaku svoju izuzetnu šalu.

Boris nije ni pokušavao da se brani. Najpre zato što je od umora bio kao omamljen i što bi svaki pokret i svaka reč nadilazili njegove snage. A zatim i što su bila trojica protiv jednog i što je znao da glupaci ovog sveta svoj nepokolebljivi osećaj nadmoći crpe iz puke činjenice da su uvek i svugde u većini. Ostao je mirno da leži u nadi da će njihova želja za izrugivanjem proći sama od sebe ako im ne bude pružao novi podsticaj. U tome se prevario, ali njihov smeh poput njištanja kao da je dopirao iz sve veće daljine. Kada ga je Natan polio pivom, nije čak ni reagovao. A toga da se Leo olakšao u njegove čizme nije više bio ni svestan.

Drugi radni dan protekao je bolje nego prvi, treći bolje nego drugi. Boris se privikavao na težak fizički rad, i četvrtog dana već je bio uveren da dovoljno dobro poznaje tokove posla u fabrici da je skromno upitao Jozefa da li bi mogao da izloži nekoliko predloga u cilju poboljšanja.

Jozef je već dobro znao predloge u cilju poboljšanja koji su dolazili od novih radnika. Po pravilu se radilo o zahtevu za većim naknadama ili dužom pauzom, ništa što bi trebalo shvatati ozbiljno. Ali Borisovi predlozi začudili su ga još više nego njegova nesposobnost za manuelni rad. Ticali su se toka poslova u fabrici i bili sveobuhvatni, izuzetno precizni, kristalno jasno sročeni i toliko smisleni da nije imao nikakvog objašnjenja zašto se on sâm nije još davno toga dosetio.

Tako je Boris predložio da se nabave stalci za nošenje, zahvaljujući kojima bi se opterećenje prenelo sa ruku na kukove i tako čuvala snaga nosača. Ali to je bilo tek sporedno. Daleko značajnije bilo je što je stekao uvid u celokupan pogon. Znao je tačno koje se sirovine, međuproizvodi i gotovi proizvodi kada, odakle i kuda prenose u tom šestospratnom mravinjaku, i bio je u stanju da ubedljivo predoči kako se isti cilj može ostvariti uz daleko manji napor, samo zahvaljujući boljoj organizaciji. Komisija sastavljena sve od samih stručnjaka ne bi bila kadra doći do drugačijeg zaključka, a njen bi izveštaj vredeo svake pare.

Jozef je stegao Borisa u čvrst zagrljaj i poljubio ga u oba obraza – odmah se pokajao zbog tog gesta, tim pre što se Boris sav skamenio, ali mu u trenutku ništa prikladnije nije palo na pamet – i izvinio se što je dozvolio da takav jedan čovek nosi kutije. Otići će zajedno kod direktora Vajsa, odmah i bez odlaganja, i još danas će, sasvim sigurno još danas, dobiti posao koji daleko više odgovara njegovim talentima i višestruko je bolje plaćen.

Direktor Vajs bio je nabusit, ali mu Jozef nije dozvolio da ga ućutka.

„Dozvolite, gospodine direktore, svega pet minuta. Nećete zažaliti. Tih pet minuta promeniće budućnost poslovnice, a i Vaš život. Ovaj mladić ima predloge zahvaljujući kojima biste mogli da uštedite dobrih pedeset hiljada dolara godišnje.“

„Pedeset hiljada? Ne zvuči loše“, reče direktor Vajs, koji nije poverovao ni jednu jedinu reč, ali je ipak dobio želju da sazna kakvu se to neizvodljivu besmislicu spremaju da mu izlože. Izvukao je sat iz džepa prsluka i otvorio poklopac. „Dobro. Pet minuta dakle. Vreme kreće sad.“

Prošlo je nekoliko trenutaka, a da Boris nije shvatio da je dobio reč.

„Šta je bilo? Zar ne zna engleski?“

„Tek je ove nedelje stigao. Iz Male Rusije.“¹¹

„Pa nazdravlje. Predlažem da se vratite na posao i povedete tog svog Malog Rusa sa sobom.“

„Vi ste Nemač, gospodine Vajs?“, upita Boris na nemačkom.

„Iz Vroclava, tako je. Dobro, to smo rešili. Izvolite, počnite.“

„Hm... Šta da počnem?“

„Pa eto, objasnite gospodinu direktoru isto ono što ste maločas meni ispričali“, reče Jozef, takođe na nemačkom. „Kako biste smanjili troškove proizvodnje ovde u pogonu.“

„Ah, da, to. Ali to i nije od značaja.“

„Samo trenutak“, prekide ga direktor Vajs. „Imate ideju za smanjenje troškova, a smatrate da to nije od značaja?“ Odavno je shvatio da ima posla sa ludakom, ali kao mala razonoda od posla je sve to skupa bilo čak i zabavno.

„Tako je“, nastavi Boris. „Vi na to gledate drugačije, to mi je sasvim jasno. Smanjenje troškova, povećanje prihoda, to je Vaš svet. Ali Vi vidite upravo samo svoj profit, ništa mimo toga. Za to živite, za taj svoj dobitak. I primoravate i druge da takođe žive za Vašu zaradu. Verovatno to smatrate i prirodnim. Ja to smatram

¹¹ Mala Rusija, stari naziv iz ruske historiografije za današnju Ukrajinu. (prim. prev)

nepriličnim. Kada Vam kažem kako biste mogli da rasteretite radnike, Vi pomislite na otpuštanja i na to koliko biste plata uštedeli. Zaista verujem da to nije od značaja. Jer ja razmišljam o kičmama tih radnika. A za njih Vi pak ne hajete. Vidite, po tome se razlikujemo. Ali to tek uzgred. Ključno je da da se u ovoj fabrici traći ono najvrednije što postoji, naime ljudski životi. Da navedem samo jedan primer: Dopuštate da ljudi od jutra do mraka nose kutije uz i niz stepenice, jer niste ni pomislili na to da biste na fasadu mogli da postavite čekrke, kakvi su u upotrebi u skladištima u Holandiji, kako bi se materijal dostavljao kroz prozor.“

Direktor Vajs je ćutao. S jedne strane se neizmerno srdio na ovog sitnog pomoćnog radnika. Ovakav bezobrazluk još nije doživeo. A istodobno je ideja bila vraški dobra. Kao da se on sâm toga setio.

„Ali ni to ne bi mnogo pomoglo“, nastavio je Boris. „U osnovi je cela ova zgrada loše projektovana.“

„Dobro da smo i to razjasnili. Usput budi rečeno, ja sam pravio nacrt.“

„Sve i da jeste tako, upotrebljiv svakako nije. Donji Ist Sajd nije pogodan za velike proizvodne pogone. Fabrikama nije mesto u centru grada, nego na obodima, gde ima dovoljno mesta da se one uredе svrsishodno, a to znači humano: da budu niske, dobro osvetljene i provetrene.“

„Dakle, Vi smatrate da treba da stavim katanac na sve što imam ovde i iznova započnem gradnju negde na periferiji?“

„Ako ste pametni, onda biste to i učinili, da. Najbolje bi bilo odmah pored izgraditi i radničke naseobine, s tim da i one budu niske, svetle i dobro provetrene. To je dobro po zdravlje radnika. Baš kao i menza sa valjanom ishranom. Svetlo, vazduh, hrana – to je potrebno čoveku kako bi se razvijao. I pre svega obrazovanje. Obrazovanje za radnike i obrazovanje za njihovu decu, kako bi izrasli u slobodne i srećne ljude.“

„Uteftereno. Imate još nekih želja?“

„Svakako. Moralo bi još mnogo toga da se uradi.“ Boris je uzeo zalet. „Zašto ostavljate radnike da toliko dugo rade, zašto ih tako loše plaćate? Zato što ste ne samo pohlepni nego uz to i glupi. Zato što verujete da će Vama ostati više ako drugima date manje. Tako je, zar ne? Ali ne možete uvek samo da muzete kravu, morate i da je nahranite. Pogledajte samo te svoje radnike. Koliko ih je premorenih, bolesnih, odanih piću? Koliko ih je neobrazovanih, jer su već sa deset ili dvanaest godina poslani u fabriku umesto u školu? I siromašni su. To što iz dana u dan proizvode, ne mogu sebi da priušte. Ko će da kupi te silne alate, odakle će doći taj prihod za kojim toliko žudite? Ophodite se pristojno prema svojim ljudima, plaćajte ih pristojno, pa će i oni pristojno raditi. Ako niste kadri da to učinite zarad drugih, učinite to barem za taj svoj voljeni profit – ali učinite nešto.“

Boris je grcao da dođe do daha. Uzrujao se. Ni sam nije znao zašto je sve to izgovorio. Nije bio ni siguran da li je sve to što mu prebacuje uopšte istina, ipak nije poznao direktora Vajsa. Možda je trebalo da prećuti ono o bolesnim radnicima odanim piću. Ali opet je u srži bio u pravu, u to je bio sasvim siguran. Nije bilo potrebe da se plaši rasprave sa direktorom Vajsom, argumenti su bili na njegovoj strani.

Jedno vreme niko nije rekao ništa što bi opustilo napetost. Jozef je posmatrao sopstvene nokte kao najveću svetsku zanimljivost. Boris je poredio ulje na platnu koje je visilo na zidu – mladi Vajs, odlučan, poletan, vizionar zagledan u daljinu – sa originalom koji je sedeo pred slikom, daleko stariji i mlitaviji, ali i ležerniji. Direktor Vajs je više puta otvarao i zatvarao džepni sat i – sa obrvama izvijenim uvis od ozbiljne usredsređenosti i špicasto napućenih usana – okretao rotor za navijanje, ne bi li na taj način pokazao kako upravo on vlada vremenom, a time i situacijom.

Zatim je vratio sat u džep od prsluka i što je moguće smirenije

rekao Jozefu (Borisa nije udostojio ni jednog jedinog pogleda, iako je govorio na nemačkom kako bi ga i on razumeo): „To nije bilo pet minuta, bilo je skoro sedam. Ali u redu je. Vrlo rado sam saslušao ovu zanimljivu pouku. Sada i ja mladiću imam da kažem nešto što će promeniti njegov život. Ali je meni za to potreban samo jedan sekund.“

„A to bi bilo, gospodine direktore?“

„Da je otpušten.“

„Kako Vi kažete, gospodine direktore.“

„A što se Vas tiče: Ako mi još jednom dovucarate nekoga sa ovako krasnim idejama, letite i Vi zajedno s njim.“

„Jasno, gospodine direktore. Samo sam mislio...“

„Ne plaćam Vas da mislite.“

„Jasno, gospodine direktore.“

„Tako. A sada ću mladića ljubazno zamoliti da se zaputi na ulicu. Nadam se da ulica odgovara njegovim prohtevima. Svakako je vrlo niska, dobro osvetljena i provetrena.“

Direktor Vajs se trudio da održi što je moguće sabraniji izraz lica sve dok nije ostao sam. Zatim je zlatnim zvončetom sa radog stola pozvao svog sekretara, kome je dao nalog da se raspita o cenama mehanizma sa čekrkom.

Boris je bio u sjajnom raspoloženju. U stomaku je imao ukiseljenu haringu sa pečenim krompirom, izuzetan obrok za izuzetan dan. Direktor Vajs mu je isplatio zaradu za celu sedmicu, verovatno kako bi samom sebi dokazao da nije izrabljivač i da otkaz nije bio nepravedan. Boris je prebrojao novce: tri dolara i sedamdeset četiri centa. To bi trebalo da mu potraje dobrih nedelju dana, možda čak i duže ukoliko bude umeo da prištedi. A i kaput su mu vratili.

Provešće punih nedelju dana u Njujorku prema sopstvenim željama i nahodanju, bez ikakvih obaveza – pa zar to nije razlog za

sjajno raspoloženje? Lepa gospa Sloboda mu se pre svega nekoliko dana prikazivala tek iz daljine. A sada je već stajala pred njim kao divno iskušenje. I jedva je čekao da posegne za njom.

U smeštaj se vratio samo da bi izmirio dugovanja. Nije smatrao potrebnim da se popne u sobu. Odnos sa Leom, Mišom i Natanom nije se popravio. On sâm se nije potrudio da izglati stvari, a oni još manje. Osim toga je u međuvremenu saznao da nema potrebe da plaća prenoćište deset centi, jer može da se nađe i za sedam. Sve dok je čovek spreman da se odrekne udobnosti. Spavaonica se nalazila u podrumu, a nameštaj su mahom činile dugačke grede postavljene od jednog do drugog zida, između kojih su bile razapete ležaljke od jute za džakove. Ko ovde završi, spava među nadničarima, bogaljima i sitnim lopovima, što znači da je dospeo do pretposlednjeg stupnja na društvenoj lestvici. Ispod toga bile su jedino bedne avetinje osuđene da i leti i zimi žive na ulici.

Boris površno odmeri prostoriju i dođe do zaključka da će biti sasvim dovoljno. Žurilo mu se da dospe u Ist Vilidž, jer se, kako je u međuvremenu saznao, tamo nalazila biblioteka Astor, najveća javna biblioteka u gradu.

Dok je stajao pred zaobljenim lukom ulaznih vrata, u ulici Lafajet, obuzelo ga je osećanje koje mu je do tada bilo nepoznato, osećanje strahopoštovanja pred uzvišenim. Skinuo je filcane šešir sa glave, pritisnuo ga na grudi i svečano zakoračio kroz vrata. Obazrivo je ušao, kao da ne želi da uznemiri svetilište prizemnim batom koraka. Osećao se kao istraživač drevnih artefakata koji stupa u grobnicu kakvog faraona.

Cela dugačka sala, od poda pa sve do zaobljenih svetiljki ugrađenih u plafon raščlanjen na kocke, bila je ispunjena knjigama, hiljadama, desetinama hiljada, stotinama hiljada knjiga. U bočnim prostorijama, odvojenim stubovima, bili su ugrađeni kredenci, osmišljeni tako da štede prostor i sa dupke punim regalima, a više police bilo je moguće dohvatiti samo sa pomoćnih merdevina. Ovo

uređenje bilo je preslikano i gore, na galeriji. U širokoj, osvetljenoj sredini sale bili su poređani stolovi za kojima su sedeli čitaoci, brižno i u tišini posvećeni svojim knjigama i časopisima. Bio je to prizor poput dugačke trpeze za kojom se upravo proslavljao svečani obed duha.

A Boris je samo stajao usred svega toga, razrogačenih očiju i otvorenih usta, toliko je bio ganut. Srećnog li naroda koji ne gradi raskošne dvore svojim tlačiteljima nego samom sebi! Koji se ne baca ničice pred bogovima, idolima i drugim utvarama, već podignute glave slavi istinskog tvorca svega uzvišenog na zemlji, ljudski um! Srećna li je ova Amerika!

Prišao mu je bibliotekar i šapatom ga obavestio: Ustanova je otvorena za sve i korišćenje je besplatno, ali danas nažalost ne može da popuni prijavu. Zatvara se tačno u sedamnaest časova i otvara sutra u devet.

Boris se vijugavom putanjom probijao kroz masu sveta u Malberi Bendu i pitao se kako da ubije vreme do jutra. Vonjalo je na crvljivu ribu, trulo povrće, izmet i na jarčeve koji su među otpadom tražili hranu. Ruke su mu se tresle od uzbuđenja. Video je raj. Samo je bilo nepojmljivo koliko je unutra prazno. Na svako zauzeto mesto došla bi dva slobodna. Zašto ljudi nisu stajali u redovima za mogućnost da koriste tu ustanovu, u kojoj je na sve to bilo i grejanja? Zašto su umesto toga lutali ulicama, gde ne bi mogli da vide ništa bolje do iste takve ljude poput sebe?

Noću je ležao u ležaljci među četrdeset muškaraca sa njihovim hrkanjem. Ispod njega su, na golom kamenom podu, protrčavali miševi i pacovi. Zamišljao je da je i on miš i da su se pred njim otvorila vrata kakve ostave sa svim delikatesima ovog sveta. Odakle da počne? Odgovor na to pitanje došao je sâm od sebe, jer naravno da će najpre morati da nauči engleski, a tome bi realistično valjalo posvetiti celu jednu sedmicu.

Ujutru je kao prvi stajao pred zaobljenim svodom i čekao da

se biblioteka otvori. Odmah nakon prijave, dao se na pretragu kataloga i pronašao nekoliko udžbenika engleskog jezika. Otreznilo ga je to što ni jedno jedino izdanje nije zatekao na predviđenom mestu na policama, sva su, kako je bibliotekar pretpostavljao, ukradena. Imao je da ponudi Borisu jedino tečaj ruskog jezika za maternje govornike engleskog. Boris je posvećeno proučavao dvojezični dijalog iz vežbanke i napamet učio rečenice.

A My horse is bigger than your cat.

Моя лошадь больше тем твоя кошка.

B My cat is not very big, but my grandmother is very old.

Моя кошка не очень большая, но моя бабушка очень старая

A Can your grandmother sing?

Твоя бабушка умеет петь?

B A bird can sing, but a grandmother can dance.

Птица умеет петь, но бабушка умеет танцевать.

A A bird that sings is better than a house without a roof.

Поющая птица лучше чем дом без крыши.

B I have no roof on my house, but I have vodka in my samovar.

У меня нет крыши на доме, но у меня есть водка в самоваре.¹²

Sve u svemu mu se činilo da nema posla sa nekim naročito teškim jezikom. Boris je prepoznao pojedine reči i strukturne osobenosti sa kojima se u sličnom obliku već susreo u holandskom, jidišu i nemačkom. I upliv latinskog bio je uočljiv.

¹² Moj konj je veći od Vaše mačke.

Moja mačka nije mnogo velika, ali je moja baka veoma stara.

Ume li Vaša baka da peva?

Ptica peva, ali baka ume da pleše.

Ptica koja peva je bolja nego kuća bez krova.

Ja nemam krov na kući, ali imam votke u samovaru. (prim. prev)

Sledeću je na stolu rastvorio Danteovu Divina Commedia¹³, a pored nje novi Longfelouv prevod. Stih po stih, reč po reč poredio je izdanja.

– Ma tu, perché ritorni a tanta noia?

– But thou, why goest thou back to such annoyance?¹⁴

Posle nekog vremena odložio je original i gledao samo u prevod. Najpre mu je test zadavao nedoumice čije je rešenje morao da potraži u drugoj knjizi, ali korak po korak je uspevao tečnije da čita, a stihovi ga obuzeše kao da ih tumači prvi put.

Why floats aloft your spirit high in air?

Like are ye unto insects undeveloped,

Even as the worm in whom formation fails!¹⁵

Mudro rečeno. Mnogima bi dobro došlo da to okače iznad kreveta.

Bio se toliko udubio u Čistilište da se prenuo kada ga je bibliotekar zamolio da polako završava. Kako je to moguće? A zaista je već bilo skoro sedamnaest časova. Protegao se i zevnuo kao da se upravo probudio iz okrepljujućeg sna, protrljao oči i osvrnuo se oko sebe. Pored njega je sedeo čovek koji je zbunjeno listao knjigu, a zatim ju je sklopio uz uzdah i zaputio se prema izlazu, baš kao i svi drugi korisnici biblioteke, samo sporije i nesigurnije. Kako bi iskoristio priliku da vežba engleski, Boris mu se obrati: „Who art thou, and where thou goest?“¹⁶

Čovek ga je zbunjeno gledao, pa odgovori na ruskom: „Vi ste

¹³ Božanstvena komedija. (prim. prev.)

¹⁴ „Ali, zašto se vraćaš u jade svoje?“, Pakao, Pevanje prvo, stih 76. Citirano prema: Aligijeri, Dante: Božanstvena komedija. Sa italijanskog preveo Dragan Mraović. Dereta, Beograd 2013. (prim. prev.)

¹⁵ „Zašto je vaš duh tako visoko gnezdo svio kada još uvek liči na insekta nesavršena kao crv koji se još nije u leptira pretvorio?“, Čistilište, Pevanje deseto, stihovi 127-129. Citirano prema istom izvoru kao prethodni stihovi. (prim. prev.)

¹⁶ „Ko ste i kuda pođoste?“, u arhaičnoj formi neprimerenoj za savremeni govorni jezik. (prim. prev.)

Rus, zar ne?“

Vanja – tako se zvao – je po zanimanju krojač i živi u Grinič Vilidžu. Kada je počeo da mu govori o svojoj porodici, Boris ga prekinu.

„Koju ste ono knjigu upravo čitali?“

„Ono? Ma ništa, to je, znate...“, snebivao se Vanja. Delovao je posramljeno. „Knjiga se zove Tractatus theologico-politicus¹⁷. Nekakav Baruh Spinoza.“

„Ah, zanimljivo! Nisam je još čitao, ali sam svakako čuo za nju. Kako Vam se čini?“

„Dobra je, vrlo dobra... zapravo... iskreno govoreći... nisam baš mnogo razumeo.“

„Ništa čudno. Mi smo se do sada izvesno udaljili od Spinoze. Treba uzeti u obzir da je to ceo jedan vek pre Kanta...“

„Da... ne... nije to, nego...“ Vanja postićeno spusti pogled i promrmlja: „Ja i ne umem baš najbolje da čitam.“

Obazrivo je, iskosa pogledao u Borisa. Osećao se kao da je upravo napravio budalu od sebe. Ali Boris mu se nije podsmevao, već je ohrabrujuće gledao u njega, pa je Vanja ispričao:

„Treba da sašijem haljinu za suprugu jednog imućnog mušterije. Ona je zamislila jedan određeni model kakav je videla na putu u Parizu. Objasnio sam da je parisku modu vrlo teško kopirati, već i zbog toga što se u Njujorku nigde ne može nabaviti odgovarajući tekstil. Tada se mušterija ražestio: Teško, šta je tu tako teško! On je profesor filozofije i zna on tačno šta je teško, naime ovo! I izvadio je knjigu tog Spinoze iz džepa žaketa, poturivši mi je pod nos. A onda mi je rekao samo još da mi daje tri nedelje, nakon čega zahteva da dobije haljinu, i to baš onakvu kakvu njegova supruga želi.“

Vanja je rešio da se osveti. Umesto da kroji haljinu, odlučio je da iskoristi vreme kako bi pročitao Spinozu i doskočio nadmenom

¹⁷ Lat. Teološko-politički traktat (prim. prev.)

profesoru pomoću nekoliko kao uzgred pomenutih citata. Ali dok je onda sedeo u biblioteci i toliko dugo piljio u knjigu da mu se zavrtele u glavi, shvatio je samo jedno, naime da čovek ne treba da se laća onoga što nije za njega. A sada je pošao kući, da se dâ na posao.

Boris je sa Vanjom došao sve do Osme ulice, ruku prekrštenih na leđima. Pažljivo ga je slušao, povremeno klimnuo glavom i promumlao nešto poput „mhm“. A sada je zastao i gledao ga dubokim crnim očima.

„Za tri nedelje ćete čitati Spinozu. Ja ću Vas naučiti.“

Nije to zvučalo ni kao tvrdnja ni kao obećanje, nego kao konstatacija.

„To nikako nije moguće. Roditelji su me posle tri godine ispisali iz škole. Jedva da umem nešto malo da pročitam na ćirilici, ništa više.“

„Ništa se Vi ne brinite. Jednostavno je.“

Vanja je bio sav zbunjen. Bile su to sasvim obične rečenice koje bi iz bilo čijih drugih usta zvučale krajnje isprazno, ali Boris je sve to izgovorio sa takvom prirodnom sigurnošću da bi se Vanja najradije smesta vratio u biblioteku i ponovo uzeo knjigu s police.

„Ne verujte onima koji Vas ubeđuju da je teško. To je laž. Oni Vam to govore samo zato što ne žele da i Vi to isto naučite. Jer tada gospodin profesor ne bi više bio poseban. Ali možete Vi to. I pokazaćete mu. Počinjemo sutra ujutro.“

Boris je ispunio datu reč. Narednog dana se u dogovoreno vreme pojavio u Vanjinom stanu u Dvanaestoj zapadnoj ulici, gde su ga poslužili čajem i pecivom, a on je bez okolišanja započeo nastavu. Ako se učiteljski dar meri po veštini da se iz učenika izvuku najbolje sposobnosti, onda je Boris bio izuzetan učitelj. Kada je naveče zaključio da je dosta za danas, Vanja je već bio u stanju da samouvereno razlikuje svih dvadeset šest slova latinične abecede i da rastumači neke jednostavnije reči. Ni njemu samom

nije bilo baš sasvim jasno kako je to uspeo da nauči. Većinu vremena ga Boris nije ničemu podučavao, nego je samo podsticao njegovu ambiciju da savlada čitanje. Predočio mu je uzbudljivi svet koji ga čeka iza tih dvadeset šest slova u takvom sjaju da Vanja nije imao snažnijeg poriva negoli da uspe da pronikne u njega.

Jedno vreme je Borisov život proticao ravnomerno kao plime Ist Rivera. Za doručak bi pojeo krajku ražanog hleba i popio uz to šolju kafe, od devet do sedamnaest časova bi svaki trenutak proveo u biblioteci Astor, odakle bi otišao pravo kod Vanje, gde bi ga čekala topla večera. Engleski, koji je vežbao u svakodnevnim razgovorima sa Vanjom, njegovom ženom Julijom i njihovo četvoro dece, samo je u početku govorio grubo i nezgrapno. Ubrzo su mu reči već dosta glatko klizile sa usana, a ruski naglasak se postepeno gubio.

Vanja je takođe značajno napredovao. Iako nije dobacio sasvim do Spinoze, kupio bi katkad Ivning post ili Bruklin igl i radovao se kada bi uspeo naglas da pročita naslove ili čak i ceo članak.

Kako Boris nije više imao gotovo nikakvih izdataka za hranu, novci su mu potrajali znatno duže nego što je računao. Ali naposletku mu je ipak ponestalo sredstava i morao je da se prijavi za mesto pomoćnog radnika u fabrici šešira. Kada se prilikom razgovora za posao predstavio, prvi put je svoje ime izgovorio ne na ruskom, nego sa američkim naglaskom. Sada nije više bio Barís Sidis, bio je Bouris Sajdis.

Nedelju dana je velikim makazama isecao iskrojene komade filca iz dugačke rolne, koje bi školovani šeširdžija zatim obrađivao i pravio od njih cilindre. Šablon koji je za to koristio mora da je napravila kakva budala bez i najmanjeg poznavanja geometrije. Iz jedne rolne dalo bi se dobiti najmanje pet posto više pojedinačnih komada, samo kada bi se nacrti rasporedili na platnu tako da se uštedi na prostoru, to je barem bilo očigledno. Boris se suzdržao od bilo kakvih predloga radi unapređenja poslovanja, koliko god

mu to teško palo. Nije se isticao i smerno je sledio sva uputstva koja dobije, čak i kada su bila besmislena, a majstor je zaključio da je reč o vrlo upotrebljivom radniku. Na kraju sedmice je uz nekakav izgovor dao otkaz, preuzeo zaradu i otišao kod Vanje, koji ga je radosno dočekao.

Njihovi večernji sastanci postali su draga navika koju su zadržali i kada Vanji nije više bila potrebna pomoć pri čitanju. Neobavezni razgovori koje su vodili teško da bi se mogli nazvati nastavom, ali Boris je umeo tako živopisno i privlačno da govori o istoriji, politici, književnosti i filozofiji – dotakli su se i Spinoze, jer je Boris prihvatio podstrek i pročitao Tractatus u biblioteci – da se Vanja osećao kao da je uronio u obrazovanje kao u toplu kupku.

I njegovi su poznanici, naravno, primetili koliko se promenio u poslednje vreme i kako najednom drugačije govori; jedni su rekli da priča pametno, drugi kitnjasto. Nije krio uzrok promeni, pa je tako, iako bi povremeno čuo opaske o tome kako se valja držati svog zanata, bilo dakako onih radoznalih koji su pitali da bi mogli nekada da navrate u dogovoreno vreme. Boris je uz dobrodošlicu primao svakoga ko želi nešto da nauči i uskoro se uspostavio stalan kružok.

Okupljali su se svake nedelje: jedan krojač, jedan mesar, jedna pekarka, jedna pralja i jedan berberin. Kad god je u gradu bio Vanjin šurak Jurij, mašinovođa u Bostonsko–njujorškoj brznoj železnici, i on bi im se pridružio. Nisu bili naviknuti na razmišljanje o zahtevnim pitanjima, ali su uživali u tome da se nekoliko sati posvete nečem drugom osim poslu, porodici i svakodnevnim brigama. Kada se Boris vraćao svojoj ležaljci, često bi već bila duboka noć, ali nikada se nisu osećali preopterećeno ili iznureno, nego pobuđeno i lagano, a u glavama su im plesale misli.

Vrlo rado bi mu dali nešto za njegove usluge, ali svaki put kada bi neko pokušao da tutne Borisu u ruku poneki novčić, on bi ga uvređeno vratio. Obrazovanje je jednako važno za život kao i

vazduh koji dišemo, govorio je. I bilo bi nečovečno uzimati novac za to.

Vanja mu je ponudio da mu barem sašije nekoliko odevnih predmeta. Ali pošto je Boris i to izričito odbio, naposljetku je morao da se posluži lukavstvom. Pokazao je Borisu nov-novcat kaput i rekao: „Ovo je mušterija naručio i platio unapred, a na kraju nije ni došao po njega. Mislim da ću ga pokloniti u polovnu odeću. Osim ako biste Vi bili radi da ga probate?“

Na veliko iznenađenje, kaput je Borisu pristajao kao saliven. A pojavio se i u pravom trenutku, jer je njujorška zima uveliko bila pokazala zube, a Boris nije imao ništa drugo da se zaštititi do ogrtača u kom je došao. Na sličan je način dospeo u posed novih košulja, veša, para kožnih cipela i čak i jednog kompletnog odela.

Sada je, nakon što su mu slomili otpor, prihvatao i da pralja svake nedelje ponese smotuljak prljavog veša i naredne sedmice mu ga vrati opranog. Kada je ustao sa stolice berberina kog je podučavao, imao je uredan razdeljak, brkovi su mu bili precizno podšišani u obliku crne pruge, a mirisao je i na lavandu. Sada niko više ne bi rekao za njega da je ruski tikvan sa sela, izgledao je kao kakav mladi grof.

I tako mu ništa više nije nedostajalo. Engleski je govorio bolje od većine doseljenika, bolje čak i od mnogih rođenih Amerikanaca. Otkako ga je pekarka snabdevala hlebom, nije više trošio novac na njega, a mesar bi tome pridodao i trajnu kobasicu.

Sa nedelju dana rada u fabrici mogao je sebi da obezbedi dve sedmice u biblioteci, a to se iskustvo u više navrata pokazalo kao dragoceno. Taj mu se odnos činio sasvim prihvatljivim. Sigurno je mogao pronaći i bolje plaćeno zaposlenje, ali bi onda i prema poslodavcu imao dugoročniju obavezu, na šta nije bio spreman.

Jedne nedelje se cela grupa bila okupila u Vanjinom stanu, samo je Boris izostao. Svi su se zabrinuli za njega, jer su ga znali kao uvek pouzdanog. No pošto niko nije znao gde bi ga mogli

tražiti, posle dva sata uzaludnog čekanja nije im preostalo ništa drugo nego da se razidu.

Tri dana kasnije, Vanja je primio razglednicu sa šturom porukom: „Pozdravi iz Bostona, B.S.“

To će zadugo ostati jedino što je znao o Borisu. Tek četvrt veka kasnije će u Njujork tajmsu naići na opširan prikaz njegovog lika i dela. U međuvremenu je i on sâm postao sindikalni funkcioner, a Boris Sajdis je, kako je pisalo, postao slavan.

2

Boris zapravo nije ni nameravao da oстане u Bostonu. Mašinovođa Jurij mu je pribavio besplatnu voznu kartu i bilo je dogovoreno da se dva dana kasnije sa njim vrati u Njujork. Boris je oduvek želeo da vidi Boston. Otkako je negde pročitao da je taj grad intelektualna metropola Novog sveta, pitao se šta je uopšte intelektualna metropola i čemu li služi. Kao da ne postoji štampa i da se učeni ljudi još uvek sastaju na agori kako bi jedni druge obavestili o najnovijim saznanjima.

Ali već je tokom prve šetnje imao utisak da je došao na pravo mesto. S nelagodom se prisećao Menhetna, naročito kraja poznatog kao Fajv Pojnts¹⁸, tog nekontrolisano rastućeg čira u srcu grada, sa svim njegovim haosom, skučenosti, polumrakom, grubim običajima, smećem, bukom, bolestima, nasiljem, prljavštinom, lošim vazduhom. U poređenju sa tim, Boston je bio upravo nizak, svetao i provetren. Boris se pomalo osećao kao da je u vazdušnoj banji.

Naravno da je i Boston bio velegrad i da je rastao vrtoglavom brzinom, ali je rastao promišljenije i planski. I ovde su zgrade bile visoke, ali ne po sedam ili osam spratova, nego uglavnom

¹⁸ Five Points, naselje u Donjem Menhetnu, izgrađeno u XIX veku na močvarnom tlu i ozloglašeno zbog guste naseljenosti, kriminala i bolesti. (prim. prev.)